

HISTORICKÝ ČASOPIS

ROČNÍK 71, 2023, ČÍSLO 1

SEDEMDESIAT ROKOV HISTORICKÉHO ČASOPISU¹

DUŠAN KOVÁČ

KOVÁČ, Dušan. Seventy Years of the Historical Journal. *Historický časopis*, 2023, 71, 1, pp. 3–30, Bratislava.

The study is an analysis of seventy years of the Historical Journal, which has been the main historical periodical published in Slovakia from its inception until the present day. The study documents how, in Slovak political and social conditions, a professional social science journal was dependent on the general political situation in the country. The Historical Journal was created simultaneously with the establishment of the Slovak Academy of Sciences in 1953. From the beginning, the totalitarian political power imposed control over scientific research and especially demanded the use of Marxist methodology from the social sciences. At the time the magazine was created, Marxist historiography did not exist in Slovakia. It was the Historic Journal that was supposed to be the tribune of Slovak Marxist historiography. The magazine was under political control for 36 years. At that time, Slovak historiography was developing primarily quantitatively, but despite political pressure, several interesting and valuable works were published. The positive development of the journal in terms of quality was recorded at the end of the 1960s, after which there was another regression, which was forced by the political period of the so-called Normalization. The Historical Journal, the only historical journal in Central Europe that is registered in the CCC database and in addition in other world and European databases, experienced its greatest boom after the political and social change in 1989. The analysis in the presented study shows that the Historical Journal was influenced by the political order during its existence, but on the other hand, it was also able to actively shape Slovak historiography in a positive sense.

Keywords: Historical journal. Slovak historiography. Marxism, politicization of historiography.

DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2023.71.1.1>

Historický časopis Slovenskej akadémie vied vstupuje do sedemdesiateho prvého roku svojej existencie. Aj keď existujú aj v oblasti historiografie časopisy

1 Štúdia bola podporená projektom APVV-20-0526 *Politická socializácia na území Slovenska v rokoch 1848 – 1993*.

s oveľa dlhšou históriou, nie je ich vo svete až tak veľa, a tak ukončených sedemdesiat rokov je dobrou príležitosťou obzrieť sa späť a zamyslieť sa nad tým, čo časopis prežil a čo v našom odbore znamená.

Už počiatočné slová a vety prvého čísla krásne ilustrujú vrcholnú fázu 50. rokov:

„Vítazstvo našej robotníckej triedy v národnej a demokratickej revolúcii r. 1945 a vo februári r. 1948 znamená novú éru pre slovenskú vedu. Dialektický a historický materializmus ako základná a jedine správna vedecká metóda pri osvetľovaní prírodných a spoločenských javov stáva sa postupne metódou prevládajúcou v našej vede a kvalitatívne ju zvyšuje nad vedu buržoázu. Ďalším charakteristickým znakom našej vedy po oslobodení je stále užšie spájanie teórie s praxou, v čom je našej vede vzorom predovšetkým veda sovietska. Vďaka tomu, ako aj novým formám a plánovaniu vedeckej práce, poskytuje naša veda stále účinnejšiu pomoc pri socialistickej výstavbe našej vlasti i pri výchove socialistickeho človeka a na tomto poli dosiahla už cenné výsledky a úspechy. Naša strana a vláda je si dobre vedomá veľkého významu vedy pri budovaní socializmu, a preto poskytuje našej vede všestrannú pomoc morálno-politickú i finančnú.“²

V tých prvých slovách je všetko, čím dýchal rok 1953, aj keď to bol rok Stalinovej i Gottwaldovej smrti. Je tam aj národná a demokratická revolúcia, víťazstvo robotníckej triedy, dialektický a historický materializmus, sovietska veda ako vzor, spájanie teórie a praxe, plánovanie, výchova socialistickeho človeka, strana a vláda... Ozajstný kondenzát nič nehovoriacich dobových fráz, ktoré sa ale príležitostne v ďalších rokoch ešte opakovali. Časopisu nemohol nič vyčítať ani čerstvo nastupujúci prvý tajomník Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska Karol Bacílek.

Ak sa z prvých dvoch strán, v ktorých redakcia oznamuje vznik časopisu, pokúsime vydolovať z dobovej frazeológie nejaké vecné informácie, narazíme v prvom rade na protirečenie, keď redakcia tvrdí, že „*Historický časopis nie je pokračovaním buržoázných historických zborníkov, ktoré vychádzali či už v Matici slovenskej alebo v SAVU*“³, ale v tiráži sa uvádza, že je to ročník I. aj XI. a jedenásty ročník je uvedený aj v záhlaví úvodného článku. Rovnako sa v úvode píše o „premenovaní“, čím sa rozumie premenovanie zo *Zborníka SAVU* (Slovenskej akadémie vied a umení) na *Historický časopis SAV*. Časopis sa teda hlásil ku kontinuite, rovnako ako sa s trochou rozpakov hlásila SAV k SAVU, ale chcela byť aj niečím novým. To nové, to mal byť charakter periodika, kto-

2 *Historický časopis Slovenskej akadémie vied*, 1953, roč. 1, (11), č. 1, s.5.

3 *Historický časopis*, 1953, roč. 1, (11), č. 1, s. 5.

rý už nemal byť zborníkom prác, ale orgánom, ktorý by slovenskú historickú vedu organizoval, usmerňoval a oslovoval aj verejnosť. Už počas príprav založenia SAV sa v diskusii z úst Ľudovíta Holotíka dozvedeli prítomní organizátori SAV, že sa počíta nielen s Historickým ústavom (HÚ) SAV, ale aj s *Historickým časopisom* ako „*hlavným profilujúcim periodikom slovenskej marxistickej historiografie*“.⁴ A tým novým predelom, ktorý mal odlišovať nový časopis od Zborníkov SAVU, napriek priznaniu určitej kontinuity bolo, že „*Historický časopis bude orgánom slovenskej marxistickej historickej vedy a jednu zo svojich hlavných úloh bude vidieť práve v odhaľovaní reakčných názorov slovenskej buržoáznej historiografie*“.⁵ Keďže predchádzajúce *Zborníky SAVU* (a rovnako *Zborníky Matice slovenskej*) boli vyhlásené za „buržoázne“, autori, ktorí publikovali už v týchto zborníkoch, mali v novom časopise odhaľovať, okrem iného, aj svoje vlastné „reakčné názory“.

V historiografii sa teda začalo diať to, čo sa malo diať v celej slovenskej a československej vede, ktorá sa mala stať novou, socialistickou, marxistickou, a ten prerod sa mal uskutočniť v celej vznikajúcej SAV, rovnako ako na všetkých vysokých školách, kde pracovníci a učitelia mali popierať seba samých a svoje dovtedajšie výsledky:

*„Komunistická štátna moc po prevzatí vlády dala nezakryto najavo, že nemá záujem o slobodu a nezávislosť vedeckého výskumu. Veda mala, naopak, napomáhať propagandistickým a ideologickým cieľom nového režimu.“*⁶

Nový *Historický časopis*, ktorého prvé číslo vyšlo ešte prv, než bola oficiálne všetkými orgánmi schválená a uvedená do života Slovenská akadémia vied (18. jún 1953), sa mal teda stať podľa požiadaviek „strany a vlády“ rovnako ako celá SAV orgánom novej socialistickej, marxistickej vedy. Problém bol však v tom, že pokiaľ išlo o historiografiu, nielenže chýbali historici, ktorí by boli schopní písať o dejinách v tomto „duchu“, ale azda až na malé výnimky nebolo jasné, čo sa vlastne pod tým marxizmom a socialistickou vedou myslí. Ak, pravda, odhliadneme od toho, že sa podľa prvého povrchného pohľadu za marxistické považovalo písať o revolúciách, povstaniach, vzburách, triednom boji vôbec a triednom boji proletariátu predovšetkým. Z vyhlásenia v prvom čísle časopisu vyplýva, že jednou z úloh, ktoré si časopis vytýčil, bolo písať o naj-

4 HUDEK. *Najpolitickéjšia veda. Slovenská historiografia v rokoch 1945 – 1968*. Bratislava 2010, s. 124.

5 *Historický časopis*, 1953, roč. 1, (11), č. 1, s. 6.

6 KOVÁČ, ed. *Dejiny Slovenskej akadémie vied*. Bratislava 2014, s. 76 (autor kapitoly Adam Hudek).

novších dejinách, teda „*prinášať štúdie i z najnovšieho obdobia, čo buržoázna historiografia u nás zámerne nerobila*“.⁷

Redakcia vedená Ľudovítom Holotíkom si uvedomovala, že také jednoduché to s tým marxizmom nebude, a preto sa aj hneď v prvom čísle alibisticky ospravedlňovala, že „*Historický časopis bude vo svojich začiatkoch odzrkadľovať aj tieto naše nedostatky*“.⁸ Redakcia ale sľubovala, že časopis nebude iba „kabinetný“, ale bude prispievať k socialistickému uvedomeniu:

„Na základe marxistickoleninskej ideológie, učiac sa z príkladu vedy sovietskej, v úzkej spolupráci s marxistickou historickou vedou českou i maďarskou budeme sa snažiť odstrániť tieto nedostatky, aby sa naša marxistická historiografia stala zbraňou v boji proti všetkým formám buržoáznym ideológiám, najmä proti kozmopolitizmu a buržoáznemu nacionalizmu a plne sa zapojila do výchovy nového socialistického človeka.“⁹

Časopis mal vychádzať (a skutočne aj vychádzal) štyrikrát do roka. Bolo dosť náročné splniť všetky sľuby, ktoré redakcia dala vo svojom „programovom vyhlásení“. Redakčnú radu tvorili, popri hlavnom redaktorovi Ľudovítovi Holotíkovi, Jaroslav Dubnický, Miloš Gosiorovský, Peter Ratkoš a Ján Tibenský. Tajomníkom redakcie, rovnako ako vedeckým tajomníkom vznikajúceho Historického ústavu, bol Július Mésároš. Boli to napospol mladí tridsiatnici, ktorí mohli mať elán a mohli aj svojim sľubom veriť, ale vzdelaní v marxizme boli z nich iba Jaroslav Dubnický a Ľudovít Holotík. Ostatní si museli vzdelanie v tomto odbore nadobudnúť takpovediac „za pochodu“. Marxistický charakter prvého čísla mal podporiť portrét Zdeňka Nejedlého, článok o ňom k 75. narodeninám od Ľudovíta Holotíka a viaceré články, správy a recenzie, kde sa písalo o revolúciách a sovietskej vede.

V nasledujúcich číslach pokračovala snaha písať o vzburách roľníkov a baníkov, o mestskej chudobe (Alžbeta Gácsová), recenzovali sa „revolučné“ tituly a sovietske práce. Objavil sa ale aj nový spôsob „pomarxističovania“ histórie, ktorý sa potom stal veľmi rozšíreným. V štúdiu Alexandra Húščavu, príslušníka „starej školy“, ktorá sa venovala problematike mier a váh v 13. storočí, musel autor na úvod uviesť, aké dôležité je skúmať miery a váhy z hľadiska poznania výrobných síl a výrobných vzťahov a tiež, že sa tejto otázke intenzívne venuje sovietska veda.¹⁰ Módne a potrebné bolo na úvod a záver uviesť nejaké citá-

7 *Historický časopis*, 1953, roč. 1 (11), č.1, s. 6.

8 *Historický časopis*, 1953, roč.1 (11), č.1, s. 6.

9 *Historický časopis*, 1953, roč. 1 (11), č. 1, s. 6.

10 HÚŠČAVA. Problém liptovského a turčianskeho kubulu (cubulus) v XIII. storočí. In *Historický časopis*, 1953, roč. 1, č. 2, s. 219-228.

ty z Marxa, Lenina, Stalina, resp. citáty prominentných sovietskych historikov a potom už písať o téme bežnou pozitivistickou metódou.

Nebolo ľahké splniť sľub, že *Historický časopis* sa bude venovať najnovším dejinám. V tom čase sa takmer všeobecne historici na Slovensku vzdelávali tak, že dejiny končili niekde v dlhom 19. storočí, výskum sa robil ešte aj v období prvej svetovej vojny a nanajvýš sa objavili nejaké články o prvej republike. Ani Slovenské národné povstanie ešte nebolo predmetom hlbšieho výskumu, bolo to pole skôr pre publicistov. Táto situácia sa nutne odrazila aj na obsahu prvých ročníkov *Historického časopisu*. V prvom ročníku sa z dejín 20. storočia objavili iba krátke, začiatocnicke články. Emília Paulíny písala o vzbure v Habure a Čertižnom v roku 1935,¹¹ a bola to skôr publicistická agitka, ktorá sa končila optimistickou víziou, ako sa dnes ľudom v Habure a Čertižnom dobre žije, aké sympatie tam majú komunisti a roľníci tam majú Jednotné roľnícke družstvo III. typu. Článok Marty Vartíkovej sa venoval protiľudovej politike Demokratickej strany.¹² Bol napísaný na základe novinových článkov, prevažne *Pravdy*, písalo sa tam o Stalinovej genialite a celkové vyznenie malo charakter apoteózy politiky KSČ. Ludovít Holotík ale zrejme pochopil, že autorka má na viac a čoskoro sa jej meno objavilo medzi členmi redakčnej rady časopisu, kde reprezentovala v roku 1952 založený Ústav dejín KSS. Jeho riaditeľ Bohuslav Graca, ktorý obhájil v roku 1952 kandidátsku prácu o Slovenskom národnom povstaní, bol členom redakčnej rady *Historického časopisu* a postupne ho zásoboval príspevkami z obdobia najnovších dejín. Ludovít Holotík, ktorý bol súčasne riaditeľom Historického ústavu SAV, sa tiež usiloval získať do ústavu špecialistov na najnovšie dejiny. Dá sa teda povedať, že obdobie najnovších dejín sa v slovenskej historiografii rozvíjalo aj vďaka priestoru, ktorý toto obdobie dostávalo v *Historickom časopise*. Spočiatku bol tento rozvoj skôr kvantitatívny, ale už v prvej polovici 60. rokov sa v časopise objavili aj celkom kvalitné výsledky výskumu v oblasti najnovších dejín, aj keď povinné „marxistické“ zarámovanie, KSČ a podtón adorujúci Sovietsky zväz sa dlho udržiavali pri živote. V tzv. modrom období v rokoch 1960 – 1965 (časopis vychádzal s modrou obálkou)¹³ už možno považovať skladbu vedeckých štúdií v časopise za vyváženú, postupne ale počet štúdií z 20. storočia začal prevažovať, pričom kvantitatívne narastal aj počet článkov z obdobia po roku 1948.

11 PAULÍNY. Vzbura roľníkov v Habure a Čertižnom r. 1935. In *Historický časopis*, 1953, roč. 1, (11), č. 2, s. 279-288.

12 VARTÍKOVÁ. Príspevok k odhaleniu protiľudovej politiky demokratickej strany. In *Historický časopis*, 1953, roč. 1, (11), č. 2, s. 289-306.

13 Prvé ročníky vychádzali s červenou obálkou a s výrazným bielym písmom názvu časopisu. V rokoch 1956 – 1959 bola obálka šedá s historizujúcim písmom, v rokoch 1960 – 1965 nasledovalo modré obdobie a od roku 1966 až do súčasnosti má obálka rovnaký červeno-čierny dizajn.

* * *

Dôležitú úlohu zohral *Historický časopis* aj pri prvých pokusoch o načrtnutie akejsi novej, teda prinajmenšom v deklaratívnej podobe marxistickej, syntézy slovenských dejín. To bola úloha, ktorú mal Ľ. Holotík nielen ako hlavný redaktor *Historického časopisu*, ale aj ako riaditeľ Historického ústavu SAV. *Historický časopis* uverejnil v roku 1953 príspevok o novej periodizácii slovenských dejín, čo bola rozšírená verzia Holotíkovho referátu, ktorý predniesol na konferencii v Libliciach v decembri 1952.¹⁴ O dva roky neskôr sa v *Historickom časopise* objavili prvé marxistické tézy dejín Slovenska.¹⁵ Aj keď sú periodizácia i tézy publikované pod Holotíkovým menom, bolo to (síce pod vedením Holotíka), kolektívne dielo, na ktorom sa hlavne na starších obdobiach podieľali viacerí historici, čo platí predovšetkým o tézach. Tieto prvé návrhy marxistického národného príbehu „*verne odzrkadľovali dogmatizmus stalinistického obdobia so všetkými zásadnými nedostatkami*“,¹⁶ no v konečnom dôsledku sa stali základom, z ktorého vznikli nové syntetické diela o dejinách Slovenska, ale aj pripravované dejiny Československa, ktoré v niektorých svojich častiach dokázali tento strnulý dogmatizmus obísť.

* * *

Zakladateľom a osobnosťou, ktorá podstatne utvárala koncepciu a charakter časopisu, bol Ľudovít Holotík, ktorý bol rovnako ako Dušan Kováč najdlhšie jeho hlavným redaktorom.¹⁷ Hlavná idea, ktorou sa Ľudovít Holotík riadil, spočívala v tom, že slovenská historiografia pre svoj rozvoj potrebuje centrálny časopis, ktorý mal byť nielen platformou na publikovanie historických štúdií, ale aj organizačným centrom vedeckého života slovenskej historickej komunity, priestorom pre odborné diskusie a kronikou slovenskej historickej vedy. Časopis budoval paralelne s Historickým ústavom SAV, ktorého bol riaditeľom. Už od prvých ročníkov poskytoval časopis priestor aj susedným historiografiám, hlavne českej a maďarskej, a povinne aj historiografii sovietskej, o ktorej časopis pravidelne informoval.

Ľudovít Holotík sa vo všeobecnosti považuje za najprominentnejšieho slovenského marxistického historika. Svoju kariéru postavil na svojom diele *Šte-*

14 HOLOTÍK Ľudovít. K periodizácii slovenských dejín v období feudalizmu a kapitalizmu. In *Historický časopis*, 1953, roč. 1 (11), č. 1, s. 42-73.

15 HOLOTÍK, ed. Dejiny Slovenska (tézy). In *Historický časopis*, 1955, roč. 3, príloha.

16 HUDEK. *Najpolitickéjšia veda*, s. 167.

17 Holotík bol hlavným redaktorom v rokoch 1953 – 1981 (s výnimkou rokov 1955 – 1956 a 1969 – 1970), spolu 24 rokov. Dušan Kováč viedol časopis rovnako 24 rokov (1998 – 2021), Ľubomír Lipták 10 rokov (1969 – 1970 a 1990 – 1997), Samuel Cambel 8 rokov (1982 – 1989), Ján Tibenský 2 roky (1955 – 1956). Od roku 2022 je hlavným redaktorom Adam Hudek.

fánikovská legenda a vznik Československej republiky.¹⁸ Je otázne, či toto dielo možno označiť za marxistické. Je to politická agitka v duchu, ako si to vyžadovala vtedajšia politická moc a dopĺňala české práce o Wilsonovskej legende a Masarykovej „protiľudovej politike“ s cieľom dokumentovať, že Československá republika vznikla vďaka masovému hnutiu robotníckej triedy pod vplyvom Veľkej októbrovej socialistickej, teda boľševickej, revolúcie. Je to ideológia, politika, ale také bolo chápanie marxizmu presadzované komunistickou stranou. A v tom bol aj problém Holotíkom presadzovaného tzv. marxizmu v slovenskej historiografii. Podobný charakter má aj ostatné Holotíkovo odborné dielo, ktoré je v súčasnosti zaujímavé iba tým, že sa na ňom dá dobre dokumentovať, ako historik nemá a nesmie pracovať s historickými prameňmi, na ktorých je jeho dielo postavené. Holotík tiež zneužíval svoje postavenie riaditeľa Historického ústavu a nechal robiť výskum v archívoch a knižniciach svojich pracovníkov, ktorým sa hovorilo „hraboši“. Okrem toho pod svojím menom publikoval niektoré štúdie Júliusa Mésároša, ktorý sa proti tomu aj verejne ohradil. To je ale iba jedna stránka Holotíka ako historika. Jeho hlavná zásluha v rozvoji slovenskej historiografie ale spočívala predovšetkým v práci organizačnej a koncepcnej, v organizovaní významných medzinárodných konferencií. Vybudoval si – aj vo vtedajších politických špičkách – také postavenie, že si mohol dovoliť zamestnať v Historickom ústave SAV aj pracovníkov, ktorí boli na školách nežiaduci a dal im šancu a aj relatívnu voľnosť, a tiež podporil ich publikačnú činnosť. Po prvých začiatočných článkoch sa napokon v *Historickom časopise* začali objavovať aj kvalitnejšie odborné štúdie, čím sa úroveň časopisu v 60. rokoch nepochybne zdvihla.

Samozrejme, musíme si byť stále vedomí toho, že vo všeobecnosti sa na Slovensku presadzovala ani nie tak marxistická metodológia, ale ideológia a politický voluntarizmus, ktorý si z marxizmu iba vypožičiaval terminológiu a niektoré historické konštrukty. Takýto zdeformovaný a z vulgarizovaný marxizmus bol problémom všetkých historiografií v krajinách sovietskeho bloku. Slovenský problém bol však špecifický hlavne tým, že po prvé, do roku 1948 bola profesionálna slovenská historiografia, na rozdiel od povedzme českej, maďarskej a poľskej, ešte iba v plienkach a významný kvantitatívny rozvoj prežívala práve v tomto stalinskom a poststalinskom období; a po druhé, na rozdiel od niektorých iných krajín sovietskeho bloku, bol marxizmus v historickej komunite na Slovensku prakticky neznámy.¹⁹ To bola šanca na presadenie sa práve tej vulgarnej podoby marxizmu. To je na obsahu Historického časopisu viditeľné. Na druhej strane, na tom, že sa v 60. rokoch začala úroveň časopisu zlepšovať a ob-

18 HOLOTÍK. *Štefánikovská legenda a vznik Československej republiky*. Bratislava 1958. Druhé doplnené vydanie vyšlo už v roku 1960.

19 O tom bližšie Adam Hudek in HUDEK. *Najpolitickjšia veda*, kap. 4.

javovali sa v ňom aj kvalitné odborné práce, má nepochybné zásluhu jeho hlavný redaktor Ľudovít Holotík. Konštatovala to, a som presvedčený, že to nebolo iba zdvorilostné gesto, redakcia po odstúpení Holotíka z funkcie hlavného redaktora v roku 1969:

„Okolo Historického časopisu sa združila a vyrástla jedna celá generácia historikov, v ňom uverejnené štúdie, recenzie, diskusné materiály najlepšie ukazujú jej vývoj i dozrievanie. ... Je skutočnosťou, že prevažná väčšina dnes aktívnych tvorivých slovenských historikov vstupovala na vedeckú pôdu práve prostredníctvom Historického časopisu.“²⁰

* * *

Rok 1968 bol zlomový aj v dejinách *Historického časopisu*. Vedecký časopis je periodikum, v ktorom sa zmeny nedejú okamžite a rýchlo. Pre celý ročník 1968 ostal na pozícii hlavného redaktora Ľudovít Holotík. Spoločenský tlak naňho, hlavne v súvislosti s jeho hodnotením Milana Rastislava Štefánika a vzniku Československej republiky, bol silný. Holotík odstúpil z funkcie riaditeľa Historického ústavu a v septembri 1968 ohlásil svoju rezignáciu aj z funkcie hlavného redaktora *Historického časopisu*. Vo vedení ústavu ho nahradil Július Mésároš a časopis prevzal ako hlavný redaktor Ľubomír Lipták.

V samotnom roku 1968 sa obsahovo na stránkach časopisu neudialo nič pretrvávajúceho. Publikovali sa ešte dopracované referáty z veľkej medzinárodnej konferencie, ktorú usporiadal Historický ústav k stému výročiu rakúsko-uhorského vyrovnania, pokračovali odborné diskusie, ktoré však prebiehali už v období pred rokom 1968, čo bolo tiež znakom akéhosi „predjaria“. V 3. čísle zaujali spomienky Pavla Čarnogurského na deklaráciu o únii Slovenska s Poľskom.²¹

V júli roku 1968 sa ale uskutočnil v Martine Zjazd slovenských historikov a v 4. čísle toho istého roku sa objavila o zjazde správa, z ktorej už bolo cítiť ducha roku 68. Ten, napriek drastickému ukončeniu reformného procesu a výmenám v politických špičkách, pretrvával ešte takmer dva roky. Pod vedením Ľubomíra Liptáka to boli plodné roky, či skôr iba mesiace, ktoré však nastupujúca normalizácia zastavila. Liptákovi sa ešte podaril jeden prezieravý ťah. *Historický časopis* bol zaradený do databázy Current Contents Connect (CCC) a v tejto databáze zotrval až do súčasnosti. Na žiadosť CCC sa potom od roku 1974 začínali všetky vedecké štúdie krátkou anglickou anotáciou a kľúčovými slovami v angličtine.

* * *

20 K zmenám v redakcii *Historického časopisu* pozri: *Historický časopis*, 1969, roč. 17, č. 1, s. 174.

21 ČARNOGURSKÝ, Paľo. Deklarácia o únii Slovenska s Poľskom z 28. septembra 1938. In *Historický časopis*, 1968, roč. 16, č.3, s. 407-423.

Od roku 1971 sa hlavným redaktorom stal opäť Ľudovít Holotík. Viacerí postihnutí normalizačnými čistkami mali zákaz publikovať a *Historický časopis* tak prišiel o viacerých kvalitných autorov. Ľudovít Holotík považoval opätovné prevzatie funkcie šéfredaktora *Historického časopisu* ako svojho druhu rehabilitáciu, aj keď do funkcie riaditeľa Historického ústavu SAV i po vylúčení Júliusa Mésároša z ústavu sa už nevrátil.²² V 70. rokoch veľmi do vydávania časopisu nezasahoval a časopis vychádzal akoby „samospádom“ s tým, že postihnutí autori sa viac na jeho stránkach neobjavovali. Postup „normalizácie“ nebol v *Historickom časopise* radikálny. Bol postupný, ale systematický. Zatiaľ čo sa v prvom čísle ročníka 1970 objavil úvodník venovaný V. I. Leninovi, v ktorom sa ešte „medzi riadkami“ dali čítať úvahy o Leninovi, ako ho videli aj reformní komunisti v roku 1968, teda ako autoritu ešte predstalinského obdobia,²³ v prvom čísle ročníka 1971 sa v úvodníku dočítame o význame KSCĽ v našej historiografii, kde sa článok končí citátom Gustáva Husáka a celý článok je v zásade už normalizačný, adorujúci Slovenskú republiku rád i proces bolševizácie. A hoci bol ešte vedený snahou vyhýbať sa extrémom, teda aj glorifikácii KSCĽ,²⁴ v ďalších ročníkoch už dominovala ideológia „Poučenia“.

Začiatkom osemdesiatych rokov, po nastúpení Samuela Cambela do funkcie riaditeľa Historického ústavu SAV, prešiel časopis niektorými zásadnými zmenami. V prvom rade od roku 1981 začal vychádzať ako dvojmesačník, teda šesťkrát ročne. A začali sa tam už pravidelne objavovať svojho druhu úvodníky, alebo to, čo sa v niektorých časopisoch nazýva „editorial“. Prvý taký úvodník napísal sám šéfredaktor Holotík a nazval ho *Pred významným jubileom*. Tým jubileom bolo založenie Komunistickej strany Československa v roku 1921. Holotík toto jubileum využil na adorovanie úlohy KSCĽ v dejinách, čo bolo po čase mlčania jeho nové programové vyhlásenie. Uviedol v ňom okrem viacerých všeobecných a nič nehovoriacich fráz aj konštatovanie, podľa ktorého malo byť zmyslom historického bádania propagovať politiku komunistickej strany:

„Jednako, najmä v zameraní na tvorbu monografických prác zostáva historikom rad úloh nikým nezastupiteľných. Historik si – lebo to je jeho najvlastnejšia úloha a povinnosť aj v súvislosti s nadchádzajúcim výročím strany – musí klásť otázky, či a ako dokázala historiografia zmocniť sa jednotlivých problémov, jednotlivých etáp dejín a bojov strany a ako vedela čitateľom tieto dejiny vyložiť a priblížiť.“²⁵

22 V rokoch 1970 – 1980 bol riaditeľom ústavu Miroslav Kropilák.

23 100 rokov od narodenia V. I. Lenina. In *Historický časopis*, 1970, roč. 18, č. 2, s. 1-3.

24 PLEVZA, Viliam. Päťdesiat rokov KSCĽ a naša historiografia. In *Historický časopis*, 1971, roč. 19, č. 1, s. 1-7.

25 HOLOTÍK. Pred významným jubileom. In *Historický časopis*, 1981, roč. 29, č. 1, s. 3.

V roku 1981 sa ešte objavili úvodníky v čísle 4 z pera Jána Čierneho, ktorý písal o XXVI. zjazde Komunistickej strany Sovietskeho zväzu a sovietskom úsilí o upevňovanie mieru vo svete²⁶ a v čísle 5 sa prezentoval úvodníkom riaditeľ Historického ústavu SAV Samuel Cambel, ktorý ho venoval úlohám historiografie uloženým XVI. zjazdom KSCĽ.²⁷ Historiografický charakter mala ešte štúdia Miroslava Kropiláka o Slovenskom národnom povstaní v historiografii.²⁸

Ročník 1981 bol už však posledným, ktorý redigoval Holotík ako šéfredaktor. Od ročníka 1982 prevzal redigovanie časopisu riaditeľ Historického ústavu SAV Samuel Cambel a Holotík už nebol v ďalších rokoch ani členom redakčnej rady.

Ideologické úvodníky publikované bez anglickej anotácie a bez kľúčových slov (a ktoré zrejme nikto nečítal) sa stali markantným znakom časopisu obdobia „normalizácie“. Ročník 1970 ešte viedol ako šéfredaktor Ľubomír Lipták. Zmeny nastali až od ročníka 1971, keď vedenie časopisu prevzal opäť Holotík. Z redakčnej rady vypadli iba Július Mésároš a Ákoš Paulíny. Redakčná rada sa však početne rozšírila, pribudli Leonard Bianchi, Samuel Cambel, Ivan Doležal, Jozef Jablonický, Matúš Kučera, Viliam Plevza a Anton Vantuch. Nedá sa pritom povedať, že by noví členovia redakčnej rady boli nejaké exponované „normalizačné kádre“. Išlo skôr o tematické rozšírenie redakčnej rady o právneho historika Bianchiho či historika a orientalistu Doležala. Až v priebehu ďalších rokov dochádzalo k zmenám v zložení redakčnej rady, ktoré už možno označiť ako „normalizačné“. Ako autori nemohli viac v časopise publikovať viacerí, ktorí boli na začiatku 70. rokov na vrchole tvorivých síl: Ľubomír Lipták, Július Mésároš, Ľudovít Haraksim a ďalší. Na druhej strane sa už v 60. rokoch minulého storočia kolektív profesionálnych historikov na Slovensku do takej miery rozšíril, že popri „povinných“ normalizačných témach a úvodníkoch publikoval časopis aj celý rad hodnotných článkov.

* * *

K zásadným zmenám v *Historickom časopise* došlo po novembri 1989. Samuel Cambel odstúpil z funkcie riaditeľa Historického ústavu SAV a vzdal sa aj funkcie šéfredaktora *Historického časopisu*. Nové vedenie Historického ústavu ponúklo funkciu šéfredaktora Ľubomírovi Liptákovi. Bol to akt rehabilitácie, nakoľko Lipták musel odstúpiť z funkcie šéfredaktora časopisu pod tlakom „normalizačnej moci“. Vedenie ústavu si nechalo zmenu na poste šéfredaktora potvrdiť.

26 ČIERNY. XXVI. zjazd KSSZ a sovietske úsilie o upevňovanie mieru vo svete. In *Historický časopis*, 1981, roč. 29, č. 4, s. 457.

27 CAMBEL. XVI. zjazd Komunistickej strany Československa a úlohy našej historiografie. In *Historický časopis*, 1981, roč. 29, č. 5, s. 617.

28 KROPILÁK, Miroslav. Slovenské národné povstanie v našej v historiografii a ďalšie perspektívy spracovania. In *Historický časopis*, 1980, roč. 28, č. 1, s. 3-18.

diť novým Predsedníctvom SAV, ktoré Liptáka 22. marca 1990 vymenovalo za šéfredaktora *Historického časopisu*. Ľubomír Lipták a nová redakčná rada viedli časopis už od druhého čísla ročníka 1990. Z redakčnej rady vypadli predovšetkým členovia, ktorí tam pribudli počas „normalizácie“. Bola to zásadná obmena. Do redakčnej rady sa vrátili rehabilitovaní bývalí členovia, ale aj celý rad úplne nových členov. Nová redakcia urobila vo forme editoriálu aj zásadné vyhlásenie, v ktorom sa konštatovalo:

„Historický časopis vychádza už 38 rokov. Za ten čas niekedy dobre, inokedy menej dôsledne a úspešne plnil svoju základnú úlohu: byť jedným z nástrojov organizovania slovenskej historickej vedy a sprístupňovania jej výsledkov širšej vedeckej obci. Domnievame sa, že na tomto poslaní časopisu nie je potrebné nič meniť. V novej spoločenskej situácii je to však potrebné robiť nielen dôraznejšie, ale aj na širšej tematickej základni, s širším a aktívnejším zborom prispievateľov a spolupracovníkov.“²⁹

Nová redakcia sa teda vyhla nejakým radikálnym deklaráciám, ale veľmi skoro sa začali objavovať v časopise príspevky, ktoré svojou kvalitou dokazovali, že slovenská historiografia má potenciál a dokáže osloviť aj, prinajmenšom odbornú, verejnosť. V časopise už boli vo väčšej miere aj články zahraničných autorov, pretože *Historický časopis* tým, že bol karentovaný, získal v nových podmienkach na svojej medzinárodnej prestíži. Od ročníka 1994 sa časopis vrátil k svojej pôvodnej periodicite, teda vychádzal štyrikrát do roka, pričom sa ale celkový rozsah nezmenšil. Po novembri 89 zmenil *Historický časopis* vydavateľa – stalo sa ním vydavateľstvo Slovak Academic Press, ktoré vzniklo odštiepením od centrálného vydavateľstva SAV Veda a ktoré spravovalo databázu domácich i zahraničných predplatiteľov *Historického časopisu*. Od roku 2011 tlač časopisu prevzalo opäť vydavateľstvo VEDA.

K zmenám prišlo aj v odbornom vedení časopisu. Od roku 2000 sa popri redakčnej rade vytvoril aj redakčný kruh, ktorého členovia veľmi úzko spolupracovali s vedúcim redaktorom pri zostavovaní jednotlivých čísel. Tento redakčný kruh pracoval až do roku 2010. Od roku 2005 sa vytvorila aj medzinárodná redakčná rada, ktorá mala zabezpečovať kontakty so zahraničnými autormi a získavať ich pre publikovanie v časopise.

Dôležitým článkom pri vydávaní časopisu boli vždy tzv. tajomníci, ktorí sa neskôr premenovali na výkonných redaktorov. Po Júliusovi Mésárošovi túto funkciu postupne preberali ďalší vedeckí pracovníci ústavu, ktorí ju vykonávali popri svojej vedeckej práci. Posledným takým tajomníkom bol Ľubomír Lipták. Po ňom prevzala funkciu v roku 1963 Mária Lavová, prvá profesionálna

29 *Historický časopis*, 1990, roč. 28, č. 2, s. 3.

redaktorka, ktorá túto funkciu vykonávala ďalších štrnásť rokov. Po nej v roku 1977 prevzal funkciu výkonného redaktora Michal Šepitka. Po jeho odchode do dôchodku v roku 2006 funkciu výkonnej redaktorky vykonáva Miroslava Fabricsiová.

Od roku 2007 začalo vychádzať aj č. 5, ktoré malo do roku 2014 pomenovanie *Historical journal, supplement*. Až do roku 1989 vydával Historický ústav SAV aj ročenku s názvom *Studia historica slovacae*. V časopise vychádzali vo svetových jazykoch vybrané štúdie, ktoré sa týmto spôsobom predkladali svetovej odbornej verejnosti. Mali to byť zásadné a kvalitné štúdie s potenciálom zaujať zahraničných odborníkov, ktorí nedokázali čítať v slovenskom jazyku. Bola to dobrá idea, ale v „normalizačnom“ období celkom neplnila svoju podstatnú úlohu: predkladať svetovej verejnosti najkvalitnejšie výsledky slovenskej historiografie. Po novembri 1989 nebolo, predovšetkým z finančných dôvodov, možné pokračovať vo vydávaní tejto ročenky, hoci práve v nových podmienkach sa otvorili možnosti predkladať svetovej verejnosti zaujímavé štúdie. Vedenie ústavu našlo ako schodnejšiu cestu vydávanie ďalšieho čísla *Historického časopisu* v anglickom jazyku. Od ročníka 2014 potom toto anglickojazyčné číslo začalo vychádzať ako 5. číslo, bez označenia „supplement“, pretože toto pomenovanie sa nestretlo s pochopením Edičnej rady SAV. Potom sa však otvorila otázka, že niektoré články vyšli v časopise dvakrát, v slovenčine i v angličtine. V súčasnosti, okrem iného aj v dôsledku zvýšeného záujmu o publikovanie v *Historickom časopise*, ktorý je karentovaný nielen v Curent Content, ale aj v ďalších databázach, stalo sa piate číslo špeciálnym číslom v anglickom jazyku, ale už s pôvodnými, predtým nepublikovanými štúdiami.

Od ročníka 2012, aj na základe odporúčania ERIH,³⁰ časopis zásadne zmenil svoju koncepciu. Predtým fungoval ako síce medzinárodne otvorený, ale v podstate ako publikačná platforma, v ktorej sa uverejňovali výstupy slovenskej historiografie bez teritoriálneho obmedzenia. Od roku 2012 sa časopis stal špecializovaným časopisom pre dejiny Slovenska a strednej Európy, čo podstatne otvorilo priestor na publikovanie aj pre zahraničných špecialistov na dejiny Slovenska a strednej Európy.

V súčasnosti je periodicita časopisu päť čísel za rok, z čoho je jedno číslo v anglickom jazyku, jedno číslo ročne má charakter monotematického čísla, pričom ale aj v ďalších číslach sú sporadicky publikované články vo svetových jazykoch. Od ročníka 2022 vedie časopis ako šéfredaktor Adam Hudek.

* * *

30 European Reference Index for the Humanities and Social Sciences, databáza známa tiež ako ERIHPLUS.

Historický časopis zohral pomerne dôležitú úlohu v oblasti dejín slovenskej historiografie. Dejiny historiografie sú totiž dlhodobo slabým miestom v slovenskej historiografii.³¹ Chýbajú špecialisti na tento odbor, a preto je aj málo odborných prác a málo analýz. Po dlhé roky túto oblasť suplovala Slovenská historická spoločnosť (SHS), ktorá sa na svojich zjazdoch pravidelne venovala hodnoteniu historiografie za určité obdobia. Nerobili to špecialisti historiografi, ale historici odborníci na určité obdobia, ktorí sa pokúšali viac, ale skôr menej úspešne zaplniť toto biele miesto v slovenskej historiografii. Prvé zjazdy neboli ešte formálne zjazdami SHS, ale iba zjazdami slovenských historikov. Valné zhromaždenia SHS sa konali mimo zjazdu, v inom termíne a aj na inom mieste. A materiály zo zjazdov historikov boli potom, niekedy výberovo, ale niektoré aj kompletne, publikované v *Historickom časopise*.

Po prvýkrát sa tak stalo v roku 1960, keď prvé číslo ročníka 1960 prinieslo informáciu o 3. zjazde československých historikov, ktorý sa konal v septembri 1959 v Prahe. Slovenskí historici zjazdovali o tri mesiace skôr, v júni. V *Historickom časopise* potom bol *in extenso* publikovaný úvodný prejav Ľ. Holotíka na tomto slovenskom zjazde.³² Holotík väčšiu časť svojho referátu venoval výkladu marxistickej koncepcie dejín a pojmov (čo je to historický materializmus, čo sú historické zákonitosti, triedny boj a pod). Až v záverečnej časti prešiel k slovenskej historiografii, kde konštatoval, že slovenská buržoázna historiografia nehrala v „národnom obrodení“ dôležitú úlohu práve preto, že ani samotné dejiny v procese formovania slovenského národa nezohrávali dôležitú úlohu na rozdiel od dejín českého či maďarského národa.³³ Od kritiky slovenskej buržoáznej historiografie, kam Holotík zaradil hlavne Júliusa Botta a Daniela Rapanta, prešiel potom k vytýčeniu úlohy dejín v slovenskom národnom živote:

„Pre marxistického historika nie sú slovenské dejiny iba dejinami niektorých historických kategórií, ako napríklad dejinami národného povedomia, štátu a pod. Marxistická koncepcia dejín považuje za predmet slovenských dejín všetky fakty, javy, udalosti, týkajúce sa slovenského etnika od najstarších čias až do prítomnosti, i územia, na ktorom po stáročia žil. Marxistická historiografia skúma všetky javy a udalosti v ich historických súvislostiach, zdôrazňujúc predovšetkým rozvoj výrobných síl, neopomínajúc však nijaké ostatné stránky spoločenského, politického a kultúrneho

31 Porovnaj KOVÁČ, Dušan. Popoluška slovenskej historiografie – vlastné dejiny. In *Historický časopis*, 2004, roč. 52, č. 2, s. 233-244.

32 Kompletný materiál 3. zjazdu SHS bol publikovaný ako samostatná publikácia: HOLOTÍK, ed. *Úlohy slovenskej historickej vedy v období výstavby socializmu*. Bratislava 1961.

33 HOLOTÍK. Poslanie historickej vedy v našej spoločnosti. In *Historický časopis*, 1960, roč. 8, č. 1, s. 18.

života. Tak vytvára marxistická koncepcia dejín (zdôrazňujúca predovšetkým skúmanie historických zákonitostí a zahrňujúca do slovenských dejín aj všetky tie javy, ktoré buržoázna historiografia v minulosti úplne obchádzala, pretože nespádali do rámca jej idealistickej koncepcie) najpriaznivejšie predpoklady pre rozmach slovenskej historickej vedy. Z uvedeného nám vyplýva, že slovenská historická veda stojí na prahu rýchleho rozvoja, z čoho nepochybne ďalej vyplýva aj nutnosť zamýšľať sa intenzívne nad jej poslaním a úlohami v prítomnosti.³⁴

A potom celý jeho optimistický záver vyúsťuje do tézy, že slovenská historická veda sa nemá dnes, v súčasnej dobe venovať národnému uvedomeniu, ale uvedomeniu socialistickému, v duchu proletárskeho internacionalizmu:

„Rýchlemu tempu hospodárskeho rozvoja Slovenska a rastu životnej úrovne musí zodpovedať teda aj ustavičný rast osvetu, zvyšovanie kultúrnosti, rast poznatkov o dejinách a kultúre národa a štátu. Súčasne však historiografia musí plniť aj druhú funkciu kultúrnej revolúcie, ktorá tkvie v boji proti prežitkom minulosti a v rozširovaní komunistických ideí.“³⁵

Holotík predniesol aj úvodný referát na 4. zjazde slovenských historikov, ktorý sa konal v júni 1962 v Košiciach. Aj tento referát bol v plnom znení uverejnený v *Historickom časopise* č. 4 (1962). V ňom už Holotík nepoučal historickú obec o tom, čo je a čo nie je marxistické. Zdôrazňoval ale – vzhľadom na to, že sa zjazd konal v Košiciach – dôležitosť regionálneho výskumu a súčasne apeloval na úzku česko-slovenskú spoluprácu. Slovenské špecifiká sa podľa Holotíka mali akceptovať a nemali sa slovenské dejiny chápať iba ako „prílepky“ česko-slovenských dejín, ale mali v konečnom dôsledku posilňovať spoločné československé historické vedomie. Holotík tu už robil bilanciú toho, čo sa v poslednej dobe objavilo v slovenskej historiografii. Popri množstve monografií a štúdií vyzdvihol predovšetkým vydanie prvého zväzku *Dejín Slovenska*,³⁶ ale súčasne aj slovenský podiel na spracovaní prvého zväzku *Přehledu československých dějin*.³⁷ V tom čase ešte Holotík netušil, že z plánovaného štvorzväzkového diela *Dejiny Slovenska* ostanú iba dva zväzky a že to bude práve on, kto nedokáže spracovať tretí zväzok, a tak celý projekt zastaví. Holotík popri bilancií zdôraznil aj dezideráta. Popri regionálnych dejinách to mal byť výskum agrárnej otázky, výskum sociálnej štruktúry a tiež vedecké vydávanie dokumentov k slovenským dejinám.³⁸

34 HOLOTÍK. Poslanie, s. 19.

35 HOLOTÍK. Poslanie, s. 23.

36 *Dejiny Slovenska I.* Bratislava 1961.

37 *Přehled československých dějin. Díl I. Do roku 1848.* Praha 1958.

38 HOLOTÍK. Rozvoj slovenskej historickej vedy a československá historiografia. In *Historický*

Do tretice sa podobný scenár ešte zopakoval pri 5. zjazde slovenských historikov, ktorý sa konal v Banskej Bystrici v júni 1965. V prvom čísle ročníka 1966 sa opäť publikoval úvodný referát L. Holotíka nazvaný *Súčasný stav a problémy slovenskej historiografie*.³⁹ Holotík v úvode s veľkým uspokojením konštatoval, že slovenská historiografia sa za posledné obdobie neobyčajne rozrástla:

*„Program nášho zjazdu je neobyčajne pestrý a bohatý, čo akiste súvisí so stále sa rozrastajúcou členitosťou historickej práce a rozmanitosťou problémov v oblasti vlastného historického bádania, ale aj v rade ďalších pridružených historických disciplín. Nie je preto náhodné, že sa ako naliehavý problém nastoľuje otázka rozvoja všeobecných dejín, problematika vyučovania dejepisu, otázky dejín novinárstva, dejín práva, ktoré už napokon majú svoje výsledky i svoje tradície. Pôvodne lineárne zameranie slovenskej historiografie sa v priebehu rokov rozštiepilo a diferencovalo, a tak dnes možno už hovoriť o osobitných, aj keď skromne obsadených hospodárskych dejinách Slovenska, o dejinách jeho robotníckeho a komunistického hnutia, o dejinách národnooslobodzovacieho hnutia za druhej svetovej vojny, o dejinách regionálnych, o dejinách závodov, o pomocných vedách historických i o slovenskej archivistike, ktorá zanedlho bude vydávať aj svoj samostatný časopis.“*⁴⁰

Po takom uspokojivom konštatovaní potom ale nasadil Holotík kritický a analytický tón, takže práve tento jeho referát z roku 1965 patrí k tomu najlepšiemu, čo Holotík na tému slovenskej historiografie napísal. Kritický tón nasadil hlavne v súvislosti s doterajším hodnotením tzv. slovenského buržoázneho nacionalizmu, ktorý bol vykonštruovaný na politickú objednávku. Holotík vychádzal zo záverov pléna Ústredného výboru KSČ v decembri 1963, ale jeho hodnotenie historických prác na tému buržoázneho nacionalizmu bolo obzvlášť kritické a týkalo sa celej produkcie 50. rokov na tému Slovenské národné povstanie a aj povojnového vývoja v komunistickej strane. Vyjadril sa, a to je na jeho prejave obzvlášť zaujímavé, k nekritickému prijímaniu oficiálnych politických téz:

„Zdá sa, že sa postupne stáva samozrejmou tendencia neul'ahčovať si pracovnú metódu nekritickým povyšovaním výrokov vyslovených v politických prejavoch alebo polemikách, vyvolaných konkrétnou historickou situáciou, často rozličnými vyslovene agitačnými potrebami (napr. výrok o národnopolitickom spoločenstve Čechov a Slovákov), na kategórie ur-

časopis, 1962, roč. 10, č. 4, s. 489-503.

39 HOLOTÍK. Súčasný stav a problémy slovenskej historiografie. In *Historický časopis*, 1966, roč. 14, č. 1, s. 1-9.

40 HOLOTÍK. Súčasný stav, s. 1.

*čujúce nielen charakter udalosti, ale ovplyvňujúce ako kritické východisko celú povahu »vedeckej« práce.*⁴¹

Podľa Holotíka ale nestačí iba vyvrátiť zjavné deformácie, stalinské konštrukcie, ale treba hlbšie skúmať historický proces v súvislostiach. Ako príčinu chybných interpretácií označil nielen politické tlaky, ale aj nedostatočné zvládnutie metodológie modernej historiografie. V ďalšej časti referátu sa dožadoval potreby nového, nedogmatického pohľadu aj na staršie dejiny, na 19. storočie, obrodenie, Maticu slovenskú, na bernolákovské hnutie i revolúciu 1848/1849.⁴² Odmietol ako neprijateľnú zaužívanú tézu o národoch s históriou a bez histórie,⁴³ dožadoval sa ako marxista, aby sa venovala pozornosť dejinám kultúry a myslenia i oblasti duchovných dejín. Vyslovil sa tiež proti zjednodušeniam a proti čierno-bielemu videniu historického procesu. Bol to čas, keď slovenská historiografia smerovala k akademickým syntézam, za ktoré sa Holotík jednoznačne postavil:

„Dejinné poznanie má, pravda, viaceré svoje štádiá vyplývajúce z povahy materiálu i z charakteru historických javov a udalostí. Historické poznanie však priamo, zákonite, smeruje, alebo má smerovať od analýzy nazhromaždeného materiálu v prácach monografického zamerania k syntetickému poňatiu, ktoré sa predovšetkým môže prihovárať aj širšej verejnosti a sprostredkovať jej poznanie o minulosti národa, nie ako súhrn faktov, ale ako súhrn procesov provokujúcich k zamýšľaniu sa a povzbudzujúcich presvedčenie o tom, že ľudské snaženie nie je márne, ale ústi v humanizovaní životného prostredia a ľudských vzťahov, v čom vidí predovšetkým svoje poslanie socialistická spoločnosť.“⁴⁴

Bol to, v Holotíkovom prevedení referát, v ktorom už dýchalo slovenské „predjanie“ a ktorý bol svedectvom, že aj v slovenskej historiografii 60. rokov došlo k významnému posunu smerom ku kvalitnejšiemu základnému výskumu, ktorý bolo možné sledovať predovšetkým na stránkach *Historického časopisu*.⁴⁵

Prelomovým zjazdom slovenských historikov bol martinský zjazd v júli 1968. Do *Historického časopisu* napísal o ňom správu nový riaditeľ ústavu Július Mésároš, čo bolo už samo osebe neobvyklé, pretože také správy spravidla riaditelia ústavu nepísali. Július Mésároš hneď v úvode správy uviedol, že zjazdovanie

41 HOLOTÍK. Súčasný stav, s. 2.

42 V roku 1963 dokončil Daniel Rapant svoje dielo o revolúcii 1848/1849.

43 HOLOTÍK. Súčasný stav, s. 9.

44 HOLOTÍK. Súčasný stav, s. 9.

45 Zo zjazdu bol vydaný zborník: *Slováci a ich národný vývin (Zborník materiálov z V. zjazdu slovenských historikov)*. Publikácie Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV. Bratislava 1966. Druhé doplnené vydanie 1969.

slovenských historikov sa nieslo v znamení dvoch mimoriadnych okolností: v prvom rade to bolo 50. výročie vzniku Československa, ktoré si spoločnosť pripomínala a historici i publicisti toto výročie využili k prehodnoteniu dogmatickej šablóny o boľševickej revolúcii ako inšpirátorky revolučného hnutia, ktoré viedlo napokon k vzniku Československej republiky. 28. október sa v Československu stal opäť štátnym sviatkom. A druhou okolnosťou bol reformný pohyb roku 68, ktorý bol inšpiratívny aj pre historikov.

Július Mésároš konštatoval, že „vzhľadom na novú situáciu bolo potrebné, aby sa na zjazdových rokovaníach uvoľnilo viac priestoru na rozbor deformácií slovenského dejepisectva z obdobia, kultu, ich príčin a dosahu, na prediskutovanie koncepcie slovenských dejín“.⁴⁶ Július Mésároš venoval veľký priestor informovaniu o obsahu hlavného referátu, ktorý na zjazde predniesol vedecký tajomník Historického ústavu SAV Ľubomír Lipták. Uviedol, že Liptákov „referát prijalo publikum vcelku kladne“, čo znelo dosť eufemistický. Podľa iných svedectiev priamych účastníkov referát bol bombou, ktorú prijala veľká časť s nadšením, ale, samozrejme, viacerí prítomní si Liptákovu kritiku vzťahli na seba.

Práve referát na martinskom zjazde sa stal hlavným argumentom pre Liptákovu vylúčenie z KSČ a vyhodenie z ústavu. Kritika stalinského výkladu dejín pobúrila sovietskeho hosťa P. I. Rezonova, ktorý bránil Stalina a jeho práce o dejinách predovšetkým tým, že Stalin vychádzal z Lenina. P. I. Rezonov bol zrejme na zjazd vyslaný sovietskymi orgánmi (a zrejme nielen odbornými akademickými, ale aj politickými), aby uvádzal na pravú mieru slovenských „revizionistov“. Vo viacerých vystúpeniach sa účastníci zjazdu vyjadrovali aj k česko-slovenským vzťahom, čo bolo v súlade s vtedy prebiehajúcimi prípravami federalizovania Československa. 6. zjazd v Martine prijal dva závažné dokumenty: Stanovisko VI. zjazdu slovenských historikov k súčasnosti a Uznesenie zjazdu o úlohách Slovenskej historickej spoločnosti pre najbližšie obdobie. *Historický časopis* priniesol tieto dokumenty *in extenso* ako prílohy k Mésárošovej správe. Správa i publikované dokumenty zjazdu v Martine symbolicky uzavreli reformný rok 1968. Bolo to, pravda, už po okupácii Československa vojskami Varšavskej zmluvy. Materiály zjazdu boli pripravené na vydanie, ale v novej situácii v nastupujúcej „normalizácii“ už nemohli vyjsť.

Zásadný referát k stavu slovenskej historiografie predniesol Ľubomír Lipták.⁴⁷ Zameral sa predovšetkým na charakteristiku novej generácie historikov, ktorí prichádzali na scénu po roku 1948:

46 MÉSÁROŠ. VI. zjazd slovenských historikov. In *Historický časopis*, 1968, roč. 16, č.4, s. 642

47 LIPTÁK. Úloha a postavenie historiografie v našej spoločnosti. In *Historický časopis*, 1969, roč. 17, č.1, s. 98-118. Publikované tiež in LIPTÁK. *Storočie dlhšie ako sto rokov*. Bratislava 1999, s. 43-72.

„Boli to generácie, ktoré v zhode s prevládajúcim duchom vtedajšej spoločnosti mali veľmi intenzívny pocit kladenia základov čohosi úplne nového, mali sebavedomie priekopníkov, zápal misionárov, vášň reformátorov, niekedy aj slepú vieru sektárov. K ich mladíckemu hlučnému chóru sa pridával aj potvrdzujúci hlas horlivých konvertitov, ktorí či už z presvedčenia, či už z jeho tradičnej absencie, alebo i z púheho pudu sebazáchovy premaľujúajú svoje staršie koncepcie a názory módnou farbou.“⁴⁸

Tento stav spôsobil podľa Liptáka pokles profesionálnej, remeselnej úrovne slovenskej historiografie oproti predchádzajúcemu obdobiu a nárast kvantity na úkor kvality. V dôsledku politickej situácie došlo k izolácii od svetovej historiografie, takže sa slovenská historiografia nemala s čím porovnávať. Stalinizmus postihol predovšetkým historiografiu najnovších dejín, ale ako metóda, v ktorej dominuje plebejskosť a ľud ako nositeľ dejinného pokroku – to charakterizovalo slovenskú historiografiu ako celok. Liptáková nemilosrdná kritika stalinizmu a jeho vplyvu na slovenskú historiografiu sa pohybovala predovšetkým v oblasti metodologickej, nešlo o konkrétne diela, ale o princípy, ktoré skresľovali obraz o slovenských dejinách, pretože jednotlivým bádateľom chýbal kritický metodologický aparát a patričné vzdelanie v odbore. Celý referát vyznel ako naliehavá výzva oslobodiť sa od zväzujúcich dogiem a začať vecnú diskusiu o slovenskej historiografii. Výzva bola na svete, ale diskusia sa nekonala. „Normalizačný“ režim odstránil z funkcie šéfredaktora *Historického časopisu* autora výzvy a na dlhé roky utlmil kritickú metodologickú diskusiu v odbore.

Po zjazde v Martine nastala v zjazdovaní, a tým aj v procese hodnotenia historiografie, sedemročná pauza. Bolo zložité po stroskotaní reformného procesu a po nastolení politickej „normalizácie“ diskutovať o úlohách a vývoji historiografie. Celý rad historikov bol postihnutý čistkami, stranícky dokument *Poučenie z krízového vývoja v strane a spoločnosti po XIII. zjazde KSČ* sa stal záväznou smernicou pre celú spoločnosť aj pre vedu, a historickú vedu zvlášť. Ďalší zjazd sa konal až v roku 1975. Hlavným aktérom bol vtedajší predseda SHS Ľudovít Holotík, ktorý predniesol hlavný hodnotiaci referát a rozhodol o tom, že všetky referáty a koreferáty sa budú publikovať v dvojčíslu 1 – 2 *Historického časopisu* ročníka 1976. Obsiahlu správu o zjazde prinieslo už 4. číslo ročníka 1975. V úvode k dvojčíslu z pera Holotíka sa čitateľ dozvedel, že úlohou zjazdu, ktorý mal tému: *Slovenská historiografia – vývoj, problémy, perspektívy (1960 – 1975)* je zhodnotiť vývoj slovenskej marxistickej historiografie a že sa preto treba vrátiť až do 3. zjazdu v roku 1959, teda tam, kde Holotík načrtnol úlohy slovenskej marxistickej historiografie. Ďalej ale zdôraznil, že sa historici budú musieť stále vracieť k *Poučeniu z krízového vývoja v strane a spoločnosti po XIII. zjazde KSČ*

48 LIPTÁK. Úloha a postavenie, s. 98-99.

a že slovenskí historici sú tu na to, aby plnili uznesenia komunistickej strany.⁴⁹ V podobnom duchu sa niesol aj Holotíkov úvodný referát na zjazde, ktorý mal miestami charakter vlastnej rehabilitácie a vlastných zásluh na presadzovaní sa marxistickej metódy v slovenskej historiografii, čo bola v zásade pravda, ale je otázne, či to bola až taká veľká zásluha. Holotík sa vrátil až do roku 1959, keď *Historický časopis* deklaroval svoju budúcu orientáciu na marxizmus a dokonca sa vrátil aj k prvým číslam časopisu a Zdeňkovi Nejedlému. Bolo jasné, že je to už Holotíkova fikcia, ktorú v roku 1975 opäť oživil, rovnako ako vtedajšie tvrdenie, že teória a metodológia sú v slovenskej historiografii zanedbané, čo rovnako bola pravda, teraz však Holotík dodal, že v predošlej dobe sa mnohí slovenskí historici obracali v teoretických otázkach na západné historiografie a zanedbávali podnetnú historiografiu sovietsku. Nezabudol uviesť, že približne od roku 1965 sa do slovenskej historiografie dostávali antimarxistické a oportunistické vplyvy, veľa priestoru venoval kritike Daniela Rapanta, vrátil sa aj k téze o rozhodujúcom vplyve Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie v Rusku na vznik Československa, ku kritike Masaryka, Beneša a Štefánika, čo po tvrdej kritike jeho knihy *Štefánikovská legenda a vznik ČSR*,⁵⁰ ktorá mu v roku 1968 spôsobila problémy nielen v Historickom ústave SAV, ale aj v slovenskej spoločnosti, bol tiež určitý spôsob sebarehabilitácie. Nezabudol ani na Ľubomíra Liptáka, ktorý tvrdou kritikou stalinizmu na zjazde v Martine kritizoval vlastne Holotíkovo milované dieťa: slovenskú marxistickú historiografiu. V Holotíkovom úvodnom referáte už nebolo nič podnetné, nič, čo by mohlo reálne posunúť slovenskú historiografiu. Bolo to iba dosť osobné opakovanie starých a z *Poučenia* vyplývajúcich nových téz, čo sa ale vo vrcholných rokoch Husákovskej „normalizácie“ dalo očakávať. Novým prvkom však bolo, že sa v zjazdovom dvojčísle publikovali aj ďalšie referáty a koreferáty venované jednotlivým historickým obdobiam, v ktorých sa dajú nájsť určité užitočné informácie o vývoji slovenskej historiografie.

Tento trend pokračoval aj v súvislosti s 8. zjazdom Slovenskej historickej spoločnosti, ktorý sa však konal až na prelome júna a júla 1981, teda až šesť rokov po predchádzajúcom zjazde. Medzitým došlo k zásadným zmenám vo vedení Historického ústavu SAV i v redakcii *Historického časopisu*. V roku 1980 sa stal riaditeľom Historického ústavu SAV Samuel Cambel a ročník 1981 bol posledným ročníkom *Historického časopisu* pod vedením Ľudovíta Holotíka. Od roku 1982 už viedol časopis nový riaditeľ ústavu Cambel a pod jeho vedením sa v prvom čísle ročníka publikovali aj materiály 8. zjazdu SHS v takej podobe, ako to bolo pri predchádzajúcom zjazde v roku 1975. V historickej obci sa význam-

49 HOLOTÍK. Perspektívy, stav a úlohy slovenskej historiografie. In *Historický časopis*, 1976, roč. 24, č. 1-2, s. 3-4.

50 HOLOTÍK. *Štefánikovská legenda*.

ne posilnila pozícia Ústavu marxizmu-leninizmu pod vedením Viliama Plevzu, ktorý vznikol v roku 1971 premenovaním bývalého Ústavu dejín Komunistickej strany Slovenska. Pod taktovkou Cambela a Plevzu prebiehal aj 8. zjazd. Cambel zjazd oficiálne otvoril, hoci predsedom SHS bol ešte Ľudovít Holotík. V úvodnom otváracom prejave Cambel zdôrazňoval hlavne úlohu, s ktorou prevzal vedenie Historického ústavu: napísať novú akademickú syntézu dejín Slovenska, ktorú nazval „*prvou marxistickou syntézou dejín Slovenska*“. V duchu pokračujúcej „normalizácie“ nazval historickú vedu „*disciplínou vysoko ideologickou a politickou*“, ktorá má za hlavnú úlohu plniť úlohy, ktoré jej vytýčil XVI. zjazd KSC.⁵¹ 8. zjazd sa konal pod všeobecnou témou: *Dejiny a súčasnosť*. Zásadný úvodný referát predniesol Viliam Plevza. Nezabudol uviesť, že rozhodujúce pre stanovenie úloh pre slovenskú historiografiu sú uznesenia XIV., XV. i posledného XVI. zjazdu KSC a hlavne programový dokument nazvaný Jednotný program spoločenských vied po XV. zjazde KSC, prijatý v júni 1977. V duchu týchto úloh Plevza konštatoval:

„Dejiny sú minulosťou súčasnosti, tradíciou, na ktorú dnešok nadväzuje a ktorú rozvíja. Tým sa vytvára kvalitatívne nový základ a východisko pre perspektívy, pre ďalší vývoj. Tradície a kontinuita historického procesu – ako výraz jeho celistvosti – sú však historicky determinované. Preto nie na všetky historické javy či udalosti treba nadväzovať, skúmať ich a rozvíjať. V zameraní plánov základného výskumu sa preto žiada výraznejšie než dosiaľ orientovať sa na progresívne, nosné historické dedičstvo.“⁵²

Takéto konštatovanie sa stalo už dobovou mantrou obdobia „normalizácie“. Tvrdilo sa, že dejiny sú jeden celok, v ktorom sú dôležité všetky obdobia, ale medzi tými dôležitými je najdôležitejšie skúmať práve najnovšie obdobie a dejiny KSC a robotníckeho hnutia, a tiež dejiny svetovej socialistickej sústavy. Celý úvodný prejav Plevzu bol úplne v duchu „doby“. Niečo bolo treba aj pokritizovať:

„Napriek mnohým pozitívnym výsledkom pri rozvoji spolupráce v rámci odboru a prehlbujúcej sa interdisciplinárnej spolupráce koordinácia výskumu vedeckej činnosti v historických vedách nie je ešte na želateľnej úrovni. Preto bude potrebné i naďalej využívať všetky možnosti, ktoré na tomto úseku našej práce poskytuje štátny plán základného výskumu.“⁵³

51 CAMBEL. Materiály VIII. zjazdu Slovenskej historickej spoločnosti, 30. júna – 2. júla 1981. In *Historický časopis*, 1982, roč. 30, č. 1, s. 4.

52 PLEVZA. Stav a úlohy slovenskej historiografie v období rozvinutej socialistickej spoločnosti. In *Historický časopis*, 1982, roč. 30, č. 1, s. 7.

53 PLEVZA. Stav a úlohy, s. 10.

Teda nedostatočná interdisciplinarita. Toto konštatovanie sa potom v nasledujúcich rokoch ešte častejšie zopakuje. Podľa Plevzu nedostatočná bola aj viditeľnosť slovenskej historiografie vo svete:

„Je nedostatkom slovenskej historiografie, že nedokázala pripraviť na každý svetový kongres historikov cudzojazyčné publikácie, ktoré by ukázali jej najnovšie výsledky.“⁵⁴ Zmeniť sa to malo už na budúcom kongrese, ktorý mal byť v roku 1985 v Stuttgarte. Úvodný prejav nepriniesol nič nového, ale to sa vo vtedajšej spoločenskej situácii ani nedalo čakať. Slovo dostal aj Holotík, ktorý na zjazde predniesol referát s názvom Otázky koncepcie dejín Slovenska. Podľa Holotíka „aj dnes, v období budovania rozvinutej socialistickej spoločnosti, je výklad a koncepcia slovenských dejín predmetom ideologického boja v širšom medzinárodnom rámci“.⁵⁵ Aj Holotík zdôraznil mimoriadnu dôležitosť skúmania obdobia dejín budovania socializmu, kriticky sa vyslovil k úsiliu o revíziu marxistickej (teda vlastne jeho) koncepcie vzniku ČSR. Kritizoval aj skutočnosť, že sa nepodarilo dotiahnuť do konca syntetické dielo *Dejiny Slovenska*, ktoré skončilo druhým dielom, na vine čoho bola nepripravenosť historikov, ale aj úsilie vnášať do syntézy nemarxistické prvky. Bola to svojím spôsobom aj Holotíkova sebakritika, pretože tretí diel stroskotal na jeho chýbajúcich textoch. Tento Holotíkov prejav bol vlastne jeho labuťou piesňou. V ústave, ktorý založil, ostal už iba ako radový pracovník, na *Historický časopis*, ktorý taktiež založil a dlhé roky viedol, už nemal nijaký vplyv a vo funkcii predsedu Slovenskej historickej spoločnosti ho vystriedal odstavený riaditeľ Historického ústavu Miroslav Kropilák. K výsledkom slovenskej historiografie za posledné obdobie potom časopis priniesol celý rad referátov k jednotlivým historickým obdobiam a témam, koreferátov i diskusných príspevkov rôznej kvality, ku ktorým sa ako k dokumentom doby budú nepochybne historici ešte vracieť.

9. zjazd Slovenskej historickej spoločnosti sa konal v Nitre v júni 1986. Správu o ňom priniesol *Historický časopis* v šiestom čísle ročníka 1986 a následne v prvom čísle ročníka 1987 boli uverejnené úvodné (a pozdravné) prejavy, nie ako to bolo na dvoch posledných zjazdoch, že sa publikoval kompletný materiál aj s tzv. diskusnými príspevkami. Čitateľ *Historického časopisu* si tak mohol urobiť iba nie celkom kompletnú predstavu o rokovaní zjazdu, nakoľko úvodné referáty nevystihovali celkom perestrojkovú atmosféru zjazdu. Predseda SHS Miroslav Kropilák si udržal vedenie zjazdu vo svojich rukách, predniesol otvárací prejav i úvodný referát, ktorý nazval *Historiografia – náš dnešok a budúcnosť*. Referát bol rozpačito perestrojkový, zmestil sa tam i Gorbačov, i Husák.

54 PLEVZA. Stav a úlohy, s. 12.

55 HOLOTÍK. Otázky koncepcie dejín Slovenska. In *Historický časopis*, 1982, roč. 30, č. 1, s. 13.

Miestami bol kritický, keďže v tom čase si už slovenskí historici začali uvedomovať, že sú od svetovej historiografie vzdialení:

„Pritom si treba uvedomiť, že nie vždy to, čo považujeme za dobré a prínosné v domácom meradle, znesie aj náročné medzinárodné kritériá. Triezvosť v posudzovaní našich výsledkov musí byť nevyhnutnosťou i ďalším stimulom ku kvalitnejšej práci a zdravému sebedovetiu.“⁵⁶

Vo svojom prejave sa hlásil až k začiatkom marxistickej historiografie, ktorá sa začala presadzovať už od tretieho zjazdu slovenských historikov v roku 1959, nie však k martinskému zjazdu v roku 1968, ktorý bol stále v československých podmienkach „pomýlený“. Celkovo sa však Kropilákovo referát niesol vo faktografickej rovine, vypočítaval, čo sa dosiahlo, vyslovil želania, čo by sa ešte dosiahnuť malo a mohlo. Druhý centrálny rečník Viliam Plevza nazval svoje vystúpenie *Kultúrna politika KSČ a historiografia*. Začal vedecko-technickou revolúciou, počítačmi a novou technológiou a v nových spoločenských a civilizačných podmienkach hľadal miesto pre historiografiu:

„Zabezpečiť súčasné spoločenské potreby, prognózovať a dosiahnuť veľké perspektívy nie je možné bez poučení, ktoré sa musia vyvodzovať z minulosti. Pri plnení tejto úlohy má ničím a nikým nezastupiteľné poslanie historická veda. S týmto poslaním je neoddeliteľný jej podiel na upevňovaní historického povedomia ľudu, najmä mladej generácie.“⁵⁷

Po prvýkrát sa tu, aj keď vo veľmi konfúznej podobe, objavila výzva po začlenení slovenskej historiografie:

„Naše dejiny sú ešte stále vyludnené. Neobyčajné medzery máme najmä pri objasňovaní miesta tzv. »negatívnych osobností« v politických dejinách tohto storočia. Ide o T. G. Masaryka, E. Beneša, M. R. Štefánika, M. Hodžu, V. Šrobára a ďalších v buržoáznodemokratickom tábore, ako aj o tých, ktorí stáli na pozíciách buržoáznej konzervatívnej, nacionalistickej opozície.“⁵⁸

Hlavným tenorom referátu Samuela Cambela bolo volanie po potrebe skvalitnenia teoretickej a metodologickej úrovne slovenskej historiografie, pretože, ako sa vyjadril, slovenská historiografia má stále prevažne „popisný“ charakter.⁵⁹

56 KROPILÁK. Historiografia – náš dnešok a budúcnosť. In *Historický časopis*, 1987, roč. 35, č. 1, s.12.

57 PLEVZA. Kultúrna politika KSČ a historiografia. In *Historický časopis*, 1987, roč. 35, č. 1, s. 25.

58 PLEVZA. Kultúrna politika, s. 28.

59 CAMBEL. Hlavné metodologické otázky slovenských dejín. In *Historický časopis*, 1987, roč. 35, č. 1, s. 30-40.

Historický časopis uverejnil ešte hlavné referáty analyzujúce výskum v jednotlivých historických obdobiach. Zaujímavé bolo, že sa do časopisu zmestil ešte netradičný, nové obzory otvárajúci referát Ivana Kamenca o vzťahu v trojuholníku: historiografia, umelecká tvorba a historické vedomie.⁶⁰

Je zaujímavé, že *Historický časopis* v roku 1986, vo svojom 3. čísle, ktoré vyšlo takmer paralelne s konaním 9. zjazdu, priniesol v podobe úvodníka článok riaditeľa Historického ústavu SAV Samuela Cambela s názvom *Stav a úlohy historickej vedy na Slovensku na prahu ôsmej päťročnice*.⁶¹ Tento článok bol vlastne referátom, ktorý S. Cambel predniesol na spoločnom zasadnutí vedeckých kolégií ČSAV a SAV v decembri 1985. V článku sa jednoznačne vyslovoval za dokončenie akademických *Dejín Slovenska 7. zväzkom*, ktorý mal byť venovaný práve kontroverznému obdobiu 60. a 70. rokov 20. storočia. Tento zväzok do roku 1989 nevyšiel a potom už nebol aktuálny. Je ťažké si predstaviť, že v atmosfére československej „perestrojky“ by bolo možné napísať takéto dielo. Aj keď sa už „perestrojka“ v Sovietskom zväze rozbehla, v Cambelovom referáte sa objavil z „ducha doby“ iba apel na diskusiu a konštatovanie, že nikto si nemôže nárokovať na monopol pravdy. Porovnanie tohto bilančného referátu s referátmi na 9. zjazde SHS dokumentuje, ako vedúce kádre v slovenských historických inštitúciách nerozhodne prešľapovali na mieste a vytyčovali perspektívy, ktoré boli skôr volaním do prázdna ako reálnym výskumným programom.

* * *

November 1989 znamenal nielen zásadný prelom v dejinách slovenskej historiografie, ale aj v otázke úlohy *Historického časopisu* vo vzťahu k nej. Trvalo viac ako rok, než sa Slovenská historická spoločnosť cítila byť pripravená usporiadať zjazd, ktorý by bol vstave zhodnotiť vývoj slovenskej historiografie za celé obdobie po druhej svetovej vojne. Takú ambíciu mal totiž 10. zjazd SHS, ktorý sa konal v apríli 1991 v Bratislave. A všetky materiály zjazdu vrátane diskusie i správy o činnosti výboru SHS priniesol *Historický časopis* ešte v tom roku v čísle 5. Bolo zmysluplné, že celý zjazd sa konal v pléne, pretože sa tým predišlo akýmsi „únikom“, keď sa pod pláštikom detailných, skôr bibliografických, analýz stratil celkový koncept dejín Slovenska ako národného naratívu, hlavne keď tu chýbal špecialista na dejiny historiografie. Ukázalo sa to už v úvodnom referáte Richarda Marsinu, ktorý sa podujal celkovo zhodnotiť vývoj slovenskej historiografie po roku 1945. Na začiatok síce konštatoval, že:

60 KAMENEC. Historiografia, umelecká tvorba a historické vedomie. In *Historický časopis*, 1987, roč. 35, č. 1, s. 48-56.

61 CAMBEL. Stav a úlohy historickej vedy na Slovensku na prahu ôsmej päťročnice. In *Historický časopis*, 1986, roč. 34, č. 3, s. 313-325.

„Desiaty zjazd bol prvý po roku 1968, na ktorom sa môže a má prejavíť pluralita názorov, snaha oslobodiť sa od starých, ale aj novo formovaných ideologických pút a obmedzení. Či tento zjazd skutočne naznačil novú etapu rozvoja slovenskej historiografie, to budú môcť spoľahlivo rozsúdiť až analytici historiografie o niekoľko desaťročí. Nech budú hodnotiť akokoľvek prísne, sotva budú môcť uprieť účastníkom zjazdu úprimnú snahu vymaniť slovenskú historiografiu z krízy, stagnácie alebo aspoň potrebám spoločnosti neadekvátneho tempa rozvoja.“⁶²

Marsina hovoril o tom, že bude treba otvorene hovoriť aj o nepríjemných veciach,⁶³ zdôraznil vo svete už dávno prekonanú pozitivistickú tézu, že historik má písať len o tom, čo bolo a ako to v skutočnosti bolo a podrobil kritike násilne zavádzaný marxizmus. Neustále sa vracal k téze, že staršie dejiny, hlavne stredovek, neboli natoľko postihnuté deformáciami marxizmu, čím vlastne dokumentoval vtedy dosť rozšírený názor, že marxizmus je predovšetkým o témach, a nie o metódach. Nekritické adorovanie politiky KSČ – to nebol marxizmus, ale politický nátlak. Vo všeobecnosti bol úvodný referát postavený veľmi všeobecne, takmer bez mien a bez titulov kníh, čo nevytvorilo dostatočný priestor pre kritiku a hlavne pre sebareflexiu. Upozornil na to už vo svojom diskusnom príspevku Michal Potemra:

„Vystúpenie R. Marsinu podľa môjho názoru nebolo vedeckou analýzou vývoja slovenskej historiografie za posledných 40 rokov, ani jej problémov, ba ani len fundovaným kritickým pohľadom do minulosti, aby sme sa mohli vyvarovať draho zaplatených skúseností v záujme ďalšieho a zdravšieho vývoja práce slovenských historikov. To, čo sme tu počuli od R. Marsinu, to boli osobné reflexie na niektoré javy a udalosti, ktoré sa odohrali viac-menej na jednom pracovisku.“⁶⁴

Potemra sa kriticky vyslovil aj na margo *Historického časopisu* v tom zmysle, že v ňom chýbali kritické diskusie,⁶⁵ čo ale bolo rovnako ako ostatné diskutované nedostatky v podstatnej miere spôsobené vonkajším tlakom. Keďže väčšina diskusných príspevkov na zjazde bola vopred pripravená, ani na Potemrovu výzvu neprišla zodpovedajúca reakcia, a tak zjazd svoje vlastné predsavzatie otvoril priestor pre kritiku a hlavne sebareflexiu, nesplnil. Aj vystúpenie nasledujúceho rečníka Júliusa Mésároša bolo na jednej strane síce osobné rozpomínanie na 50.

62 MARSINA. Slovenská historiografia 1945 – 1990. In *Historický časopis*, 1991, roč. 39, č. 4-5, s. 369.

63 MARSINA. Slovenská historiografia, s. 370.

64 POTEMRA. Názor na vývoj slovenskej historiografie v rokoch 1945 – 1990. In *Historický časopis*, 1991, roč. 39, č. 5, s. 412.

65 POTEMRA. Názor na vývoj, s. 412.

a 60. roky, ale na druhej strane bolo veľmi všeobecné, a tak nevyvolalo odozvu.⁶⁶ Lubomír Lipták zhodnotil historiografiu o období po roku 1945 a jeho záver bol, že o období po roku 1945 bolo publikovaných množstvo kníh a článkov, kvalita ktorých je však veľmi nízka:

„Dostať skúmanie povojnového obdobia na vedeckú úroveň nie je iba záležitosť sebazáchrany zainteresovaných historikov. Je to ich povinnosť voči celej historickej pospolitosti, ale súčasne, a na to sa zabúda, aj životný záujem celej historickej obce. Krivé zrkadlo historickej súčasnosti, podliehanie bez rezerv tlakom politickej konjunktúry nemôže byť zdrojom impulzov ani pre staršie dejiny, nemôže viesť k zodpovedaniu najstaršej, ale stále najdôležitejšej otázky — odkiaľ sme prišli a ako sme sa dostali tam, kde sme.“⁶⁷

O niečo viac kritické reflexie sa potom objavilo v referátoch a diskusných príspevkoch, ktoré boli venované jednotlivým chronologickým obdobiam.

Historický časopis aj v nasledujúcich ročníkoch publikoval materiály zo zjazdov SHS. Z rokovania 11. zjazdu SHS, ktorý sa konal v roku 1996 v Trenčíne, sa publikovali iba vybrané referáty. Už úvodný vstup predsedu SHS Richarda Marsinu dokumentoval, že zjazd nebol v tom čase celkom kompetentný analyzovať stav slovenskej historiografie. Marsina v ňom okrem iného nazval najväčšou deformáciou marxizmu fakt, že sa slovenské dejiny nemohli otvorene nazývať slovenskými,⁶⁸ čo jednak nebola pravda, a čo s marxizmom vôbec nesúviselo. Vybrané publikované referáty už celkom neodrážali stav bádania o dejinách Slovenska, čo ale išlo skôr na vrub nie celkom dostatočnej prípravy zjazdu a nie krízy slovenskej historiografie.

V roku 2002 sa *Historický časopis* ešte vrátil, a to už naposledy, k publikovaniu všetkých materiálov zjazdu, ktorý sa konal v Smoleniciach v roku 2001. Publikovali sa aj prednesené správy o činnosti SHS. Zjazd sa podujal zmapovať stav slovenskej historiografie na prelome tisícročí. Úvodný referát predniesol riaditeľ Historického ústavu SAV Dušan Kováč.⁶⁹ Z 13. banskobystričského zjazdu, ktorý sa konal v znamení 60. výročia existencie SHS, sa už publikovali iba zásadné referáty.⁷⁰ Vybrané referáty sa publikovali z prešovského 14. zjazdu (2011), ktorý

66 MÉSÁROŠ. Reflexie o päťdesiatych a šesťdesiatych rokoch. In *Historický časopis*, 1991, roč. 39, č. 5, s. 379-388.

67 LIPTÁK. Slovenská historiografia obdobia po roku 1945. In *Historický časopis*, 1999, roč. 39, č. 5, s. 463.

68 MARSINA. O istých črtách terajšieho stavu slovenskej historiografie. In *Historický časopis*, 1997, roč. 45, č. 1, s. 7.

69 KOVÁČ. Slovenská historiografia desať rokov po. Zámery a ich realizácia. In *Historický časopis*, 2002, roč. 50, č. 1, s. 5-10.

70 *Historický časopis*, 2007, roč. 55, č. 1.

si zvolil špeciálnu tému: *Spoločnosť, politika a historiografia*.⁷¹ Referáty prednesené na zjazde, ako aj Správa o činnosti SHS a Správa o činnosti Slovenského národného komitétu historikov sa publikovali z 15. zjazdu SHS, ktorý sa konal v Skalici v roku 2016 pod centrálnou témou: *História, historiografia a etika*.⁷²

Pre poznanie dejín slovenskej historiografie je *Historický časopis* cenným a doteraz ešte nie celkom využitým prameňom. Je zrkadlom, ktoré verne odráža dobu, ktorá ovplyvnila reflexiu historického procesu slovenskými historikmi.

* * *

Sedemdesiat ročníkov *Historického časopisu* obsahuje veľmi objemný a pestrý materiál. Niektoré články vzbudzujú z historického odstupu úsmev, ale poskytujú aj materiál na zamyslenie sa nad dobou sedemdesiatich rokov od roku 1953 až po súčasnosť, nad miestom a úlohou historickej vedy v spoločnosti. *Historický časopis* – to nie sú iba články a štúdie, ale veľa informácií poskytuje aj recenzná a anotačná časť (ako sa vnímala domáca i zahraničná odborná literatúra). Rovnako obsažná je aj Kronika časopisu, ktorá odrážala život historickej obce na Slovensku, ale aj participáciu slovenských historikov na medzinárodných konferenciách a projektoch. V súčasnosti existujú už aj iné, hlavne elektronické kanály informujúce o vedeckom živote, tie sú však značne difúzne, zatiaľ čo Kronika *Historického časopisu* verne odrážala život historickej obce v jednotlivých rokoch. Desiatitisíce strán časopisu sú tak svedkom nielen o slovenskej historiografii, ale aj o dobe, ktorá jej niekedy viac, inokedy aj menej kládla do cesty svoje limity. *Historický časopis* však nielen život a tvorbu komunity slovenskej (a v posledných ročníkoch už do určitej miery aj prinajmenšom stredo európskej) odrážal a reflektoval, ale súčasne aj túto komunitu a slovenskú historiografiu aktívne formoval.

O autorovi / About the author

PhDr. Dušan Kováč, DrSc.

Historický ústav SAV, v. v. i.

P. O. Box 198, Klemensova 19, 814 99 Bratislava

Slovenská republika

e-mail: dusan.kovac@savba.sk

<https://orcid.org/0000-0002-1267-3179>

<https://www.webofscience.com/wos/author/record/1863290>

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=36024033900>

71 *Historický časopis*, 2012, roč. 60, č. 1.

72 *Historický časopis*, 2016, roč. 64, č. 4.

Zoznam použitých prameňov a literatúry / List of references and literature

Sekundárne zdroje / Secondary sources

Monografie a zborníky ako celok / Monographs

Dejiny Slovenska I. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1961.

HOLOTÍK, Ľudovít. *Štefánikovská legenda a vznik Československej republiky.* Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1958.

HUDEK, Adam. *Najpolitickjšia veda. Slovenská historiografia v rokoch 1945 – 1968.* Bratislava: Historický ústav SAV, 2010.

KOVÁČ, Dušan, ed. *Dejiny Slovenskej akadémie vied.* Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV, 2014.

LIPTÁK, Ľubomír. *Storočie dlhšie ako sto rokov.* Bratislava: Kalligram, 1999.

Přehled československých dějin. Díl I. Do roku 1848. Praha: Vydavatelstvo ČSAV, 1958.

Slováci a ich národný vývin (Zborník materiálov z V. zjazdu slovenských historikov). Publikácie Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV. Bratislava: Slovenská akadémia vied, 1966.

Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách / Articles in Journals, Chapters in Monographs

CAMBEL, Samuel. XVI. zjazd Komunistickej strany Československa a úlohy našej historiografie. In *Historický časopis*, 1981, roč. 29, č. 5, s. 617.

CAMBEL, Samuel. Hlavné metodologické otázky slovenských dejín. In *Historický časopis*, 1987, roč. 35, č. 1, s. 30-40.

CAMBEL, Samuel. Materiály VIII. zjazdu Slovenskej historickej spoločnosti, 30. júna – 2. júla 1981. In *Historický časopis*, 1982, roč. 30, č. 1, s. 4.

CAMBEL, Samuel. Stav a úlohy historickej vedy na Slovensku na prahu ôsmej päťročnice. In *Historický časopis*, 1986, roč. 34, č. 3, s. 313-325.

ČARNOGURSKÝ, Paľo. Deklarácia o únii Slovenska s Poľskom z 28. septembra 1938. In *Historický časopis*, 1968, roč. 16, č. 3, s. 407-423.

ČIERNY, Ján. XXVI. zjazd KSSZ a sovietske úsilie o upevňovanie mieru vo svete. In *Historický časopis*, 1981, roč. 29, č. 4, s. 457.

HOLOTÍK Ľudovít, ed. *Dejiny Slovenska (témy).* In *Historický časopis*, 1955, roč. 3, príloha.

HOLOTÍK Ľudovít. K periodizácii slovenských dejín v období feudalizmu a kapitalizmu. In *Historický časopis*, 1953, roč. 1 (11), č. 1, s. 42-73.

HOLOTÍK, Ľudovít. Otázky koncepcie dejín Slovenska. In *Historický časopis*, 1982, roč. 30, č. 1, s. 13.

HOLOTÍK, Ľudovít. Poslanie historickej vedy v našej spoločnosti. In *Historický časopis*, 1960, roč. 8, č. 1, s. 18.

HOLOTÍK Ľudovít. Perspektívy, stav a úlohy slovenskej historiografie. In *Historický časopis*, 1976, roč. 24, č. 1-2, s. 3-4.

HOLOTÍK, Ľudovít. Pred významným jubileom. In *Historický časopis*, 1981, roč. 29, č.1, s. 3.

HOLOTÍK, Ľudovít. Rozvoj slovenskej historickej vedy a československá historiografia. In *Historický časopis*, 1962, roč. 10, s. 489-503.

HOLOTÍK Ľudovít. Súčasný stav a problémy slovenskej historiografie. In *Historický časopis*, 1966, roč. 14, č. 1. s. 1.

- HÚŠČAVA, Alexander. Problém liptovského a turčianskeho kubulu (cubulus) v XIII. storočí. In *Historický časopis*, 1953, roč. 1, č. 2, s. 219-228.
- KAMENEC, Ivan. Historiografia, umelecká tvorba a historické vedomie. In *Historický časopis*, 1987, roč. 35, č. 1, s. 48-56.
- KOVÁČ, Dušan. Popoluška slovenskej historiografie – vlastné dejiny. In *Historický časopis*, 2004, roč. 52, č. 2, s. 233-244.
- KOVÁČ, Dušan. Slovenská historiografia desať rokov po. Zámery a ich realizácia. In *Historický časopis*, 2002, roč. 50, č. 1, s. 5-10.
- KROPILÁK, Miroslav. Historiografia – náš dnešok a budúcnosť. In *Historický časopis*, 1987, roč. 35, č. 1, s. 12.
- KROPILÁK, Miroslav. Slovenské národné povstanie v našej v historiografii a ďalšie perspektívy spracovania. In *Historický časopis*, 1980, roč. 28, č. 1, s. 3-18.
- LIPTÁK, Ľubomír. Slovenská historiografia obdobia po roku 1945. In *Historický časopis*, 1999, roč. 39, č. 5, s. 463.
- LIPTÁK, Ľubomír. Úloha a postavenie historiografie v našej spoločnosti. In *Historický časopis*, 1969, roč. 17, č. 1, s. 98-118.
- MARSINA, Richard. O istých črtách terajšieho stavu slovenskej historiografie. In *Historický časopis*, roč. 45, č. 1, s. 7.
- MARSINA, Richard. Slovenská historiografia 1945 – 1990. In *Historický časopis*, 1991, roč. 39, s. 369.
- MÉSÁROŠ, Július. Reflexie o päťdesiatych a šesťdesiatych rokoch. In *Historický časopis*, 1991, roč. 39, č. 5, s. 379-388.
- MÉSÁROŠ, Július. VI. zjazd slovenských historikov. In *Historický časopis*, 1968, roč. 16, č. 4, s. 642.
- PAULÍN, E[mília]. Vzbura roľníkov v Habure a Čertiznom r. 1935. In *Historický časopis*, 1953, roč. 1 (11), č. 2, s. 279-288.
- PLEVZA, Viliam. Kultúrna politika KSČ a historiografia. In *Historický časopis*, 1987, roč. 35, č. 1, s. 25.
- PLEVZA, Viliam. Päťdesiat rokov KSČ a naša historiografia. In *Historický časopis*, 1971, roč. 19, č. 1, s. 1-7.
- PLEVZA, Viliam. Stav a úlohy slovenskej historiografie v období rozvinutej socialistickej spoločnosti. In *Historický časopis*, 1982, roč. 30, č. 1, s. 7.
- POTEMRA, Michal. Názor na vývoj slovenskej historiografie v rokoch 1945 – 1990. In *Historický časopis*, 1991, roč. 39, č. 5, s. 412.
- VARTÍKOVÁ, Marta. Príspevok k odhaleniu prot ľudovej politiky demokratickej strany. In *Historický časopis*, 1953, roč. 1 (11), č. 2, s. 289-306.